

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
 — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoff-
 man τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank,
 τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ.
 καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ
 Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἄμ. — Κ. Τριάνταφυλλό-
 πουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust
 ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβου-
 λος ἐπικρατείας. — Χ. Ἰωρτζόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου
 Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.
 — Παν. Κανελλόπουλος καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος
 Τσάτσος ἔκτ. καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακό-
 πουλος τακτ. καθ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
 Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΛΟΙΠΝΑΙΣ
 ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΛΟΓΙΑΝΝΗ
 ΨΑΡΡΩΝ 41
 1934

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ

(ΕΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ)

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Κάθε ειδική επιστήμη για να δείξει στο νέο, που έρχεται να την σπουδάσει, την ύπαρξη του αντικειμένου της και να υποδείξει την αναγκαιότητά του, μπορεί να χρησιμοποιήσει την αίσθηση και την παράσταση του νέου, το σύνολο των αισθημάτων και των παραστάσεων που έχει ο νέος για το αντικείμενό της.

Ο νέος που αρχίζει λ. χ. να σπουδάζει την αστρονομία βοηθείται πολύ στην κατανόηση του όρισμού της επιστήμης αυτής από τα δεδομένα της αίσθησεως και της παραστάσεως. Εκείνος που θα ζητήσει να τον εισαγάγει στο μάθημα της αστρονομίας μπορεί να επικαλεσθῆ τα αισθήματα και τις παραστάσεις που έχει ο νέος για να τον πείσει ότι υπάρχει τουλάχιστον το αντικείμενο της αστρονομίας.

Δύσκολα αρχίζουν να γίνονται τα πράγματα μονάχα τη στιγμή που θα προχωρήσει κανείς στην ειδική και βαθύτερη κατανόηση των αστρονομικῶν φαινομένων — και θελήσει να συλλάβει το σύστημα των φαινομένων αὐτῶν. Διότι για να προχωρήσει κανείς σ' αὐτή την κατανόηση απαιτεῖται να γνωρίζη τὸν μεθοδικὸ τρόπο, τὴν λογικὴ μέθοδο που ακολουθεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ διάνοια για να προσδιορίσει τις ειδικές περιπτώσεις, τὰ φαινόμενα, καὶ να τὰ δέσει μέσα σὲ λογικοὺς νόμους.

Ὡστε ὅταν πρόκειται για μιὰ ειδικὴ ἐπιστήμη τὰ πράγματα δὲν εἶναι δύσκολα για τὸν νέο στην ἀρχή. Ὁ πρῶτος ὀρισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς ειδικῆς ἐπιστήμης δὲν ἀπαιτεῖ μεγάλη ἀφαιρετικὴ δύναμη.

Τουναντίον όταν πρόκειται για τή φιλοσοφία τὰ πράγματα εἶνε δύσκολα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφίας εἶναι δυσκολώτερος ἀπὸ τὸ πρῶτο βῆμα. Γιατί ; Διότι ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ καταφυγῇ στὴν αἰσθήση, οὔτε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν παρίστασις τοῦ νέου γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ τὸ ἀντικείμενό της, δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῇ σ' αὐτὰ καὶ νὰ τοῦ φανερώσῃ τὸ θέμα τῶν φροντίδων της. Ἐνῶ δηλαδὴ καίθε εἰδικὴ ἐπιστήμη προῦκοθέτει σχεδὸν ὅτι τὸ ἀντικείμενό της ὑπόκειται στὴν αἰσθήση καὶ στὴν παρίστασις τοῦ καθενός, τουναντίον ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν τύχη, ἂν δεχθούμε ὅτι αὐτὸ εἶναι καλὴ τύχη.

Ἡ δυσχέρεια αὐτὴ ἔχει βέβαια βαθύτατο λόγο. Ἡ φιλοσοφία δὲν ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ ἓνα εἰδικὸ ἀντικείμενο, δὲν ἐπιδιώκει νὰ καταλάβῃ τὴν οὐσία καὶ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς ὁρισμένου ἀντικειμένου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τοῦ κόσμου ποὺ ἀπλώνεται μακροστὰ πρὸς μᾶτις μας. Οὔτε πάλι ἔχει σκοπὸ ἡ φιλοσοφία νὰ κατανοήσῃ ἓνα μέρος αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ὅλον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ. Ἡ φιλοσοφία ζητεῖ καίτι ἄλλο, καίτι βαθύτερο καὶ γι' αὐτὸ δυσκολώτερο. Θέλει νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀρχὴν ποὺ διέπουν ὄχι μονάχα τὰ ἀντικείμενα τῆς σκέψεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἄλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ σκέψιν—καὶ τὴν ἴδια τὴ βούλησιν.

Ἀκριβέστερα : ἡ φιλοσοφία ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν οὐσιαστικὴν ἀρχὴν ποὺ διέπουν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν του πορεία καὶ κατὰ τὴν ἀναφορὰν του πρὸς τὴ φύσιν καὶ κατὰ τὴ σχέση με τὸν ἑαυτὸ του.

Ἡ φιλοσοφία δηλαδὴ ξεκινᾷ με τὴν ἐρώτησιν μὴπως στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ὡς ἐπιστήμη ὑπάρχει τοῦτο, εἴτε ὡς θεωρία, εἴτε ὡς τέχνη, εἴτε ὡς πρακτικὴ ἐνέργεια, ὑπάρχουν ὁρισμένες ἀρχὴς ποὺ τὸ ἔρρυθμίζουν, μὴπως αὐτὸ τὸ πολύπλοκο γίνεσθαι ποὺ λέγεται ἀνθρώπινη ζωὴ, στὴν εὐρύτατη σημασίᾳ της, δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἄρρυθμη γένεσις, ἀλλὰ διέπεται ἀπὸ κίττους νόμους, κίττοις ἀρχῆς, ποὺ εἶναι μέσα του, καὶ ποὺ φαίνονται μονάχα στὴ νόησιν, καὶ ὄχι στὴν αἰσθήση, οὔτε στὴν παρίστασις ;

Ἄς προσπαθήσωμε νὰ πλησιάσωμε μιὰ τέτοια ἀρχή.

Καίθε τι ποὺ γίνεται διατρέχει ἓνα ὁρισμένον χρονικὸ διαστήμα.

Ἡ γένεση, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ φθορὰ τῶν πραγμάτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, συντελεῖται πάντα ἐντὸς τοῦ χρόνου, καλύπτει πάντα ἓνα ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα. Ὁ χρόνος δηλαδὴ συνυπάρχει μὲ ὅλα τὰλλα. Τὸ γίνεσθαι εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὸ χρόνον. Ὁ χρόνος εἶναι ἀρχὴ ὅλων, δηλαδὴ ὅλα ἀνάγονται σ' αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς δὲν ἀνάγεται σὲ κανένα ἀπ' αὐτά. Παρακολουθεῖ ἀδιάκοπα τὴ συνείδηση· ἡ συνείδηση ἢ ἴδια δὲν ὑπάρχει χωρὶς αὐτόν, οὔτε αὐτὸς ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ὄντας στὴ ζωὴ νοιώθουμε πὼς μᾶς ρυθμίζει ὁ χρόνος, αὐτὸς ὁ νόμος, αὐτὴ ἡ ἀρχή.

Τοῦτο τὸ θαυμάσιο γεγονὸς τοῦ χρόνου ἡ φιλοσοφία ζητάει νὰ τὸ συλλάβῃ στὴν οὐσία του καὶ στὴν ἐνέργειά του. Δὲν ἀρκεῖται ἀπλῶς ὁ φιλοσοφικὸς ἄνθρωπος στὸ αἶσθημα τοῦ χρόνου, στὸ ἀκαθόριστο αὐτὸ ρεῦμα τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ ζητάει νὰ φθάσῃ καὶ στὸ νόημά του, νὰ τὸ κυριεύσῃ καὶ λογικά. Ὁ φιλοσοφικὰ ἀμόρφωτος ἄνθρωπος πιστεύει πὼς ὁ χρόνος εἶναι κάτι ἔξω ἀπ' αὐτόν τὸν ἴδιο, ὅτι εἶναι μιὰ ἰδιότητα τῶν πραγμάτων. Ὁ ἀπλῶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἀνεβαίνει λίγο ψηλότερα, πιστεύει ὅτι ὁ χρόνος εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ ἔννοια, μιὰ γενικὴ εἰκόνα ποὺ σχηματίζουμε, ἔχοντας γιὰ βάση τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα, καὶ κυρίως τὴν κίνηση, τὴ γένεση καὶ τὴ φθορὰ τῶν πραγμάτων.

Μονάχα ὁ φιλοσοφικὰ μορφωμένος ἄνθρωπος φθάνει στὴν ἀληθινὴ κατανόηση τοῦ χρόνου. Μονάχα αὐτὸς μπορεῖ νὰ νοιώσῃ ὅτι ὁ χρόνος δὲν εἶναι οὔτε ἰδιότητα τῶν πραγμάτων, οὔτε ἐμπειρικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ πρωταρχικὴ ἀρχὴ τοῦ εἶναι μας, ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ βάση τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας. Γι' αὐτὸ μπορῶ ν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τὴ συνείδησή μου μὲ τὸ νοῦ μου ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ σβύσω ἀπὸ τὴ συνείδησή μου ὅλα τὰ περιεχόμενά της· ποτὲ ὅμως δὲν μπορῶ νὰ σβύσω τὸ χρόνο καὶ νὰ ἐξακολουθῶ νὰ ἔχω ἀκόμη συνείδηση. Σβύνω μαζὶ κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, σβύνει καὶ ἡ συνείδησή μου. Ἔτσι νοιώθω ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ἀρχὴ τῆς συνειδήσεως.

Ὅταν ὅμως ἡ φιλοσοφία μιλάει γιὰ τὸ χρόνο, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ καμμιά εἰδικὴ μορφή τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ζητάει νὰ κατανοήσῃ μονάχα τὴν ἀρχὴ του, τὴν οὐσία του καὶ τὴν ἐνέργειά του γενικά. Τὸ ἀντίθετο κάνει ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία· ἐνδιαφέρονται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς μορφές τοῦ χρόνου, γιὰ τὸ τώρα, τὸ τότε, τὸ ὕστερα,

καὶ γενικὰ γιὰ τὰ ποσὰ τοῦ χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία ζητεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν εὑρῇ στὴν ἐμπειρία· ἡ ἐμπειρία δὲν δίνει ἀρχές, παρέχει μόνον κομμίτια, ἀπλές εἰκόνες, κέρματα. Τὴν ἀρχὴν τὴν συλλαμβάνει κανεὶς μονίχα μὲ τὸ νοῦ, μὲ τὴν καθαρὴν νόησιν, τὸν καθαρὸ λόγον.

Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν τώρα νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ φιλοσοφία ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τις ἀρχές τῶν ὄντων καὶ ὄχι τὰ ἴδια τὰ ὄντα. Ἐπιδιώκει τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχῶν καὶ συνιστοῦνε τὸ ἴδιον τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἔπειτα τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, καὶ υπαίρχει ὡς ἐπιστήμη, τέχνη, πολιτεία, ἠθικαί κλπ. Ἴδου λοιπὸν τὰ θέματα τῆς φιλοσοφίας, ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιστήμη, τέχνη.

Ἀλλὰ θὰ μοῦ εἰπῆτε ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ τὰ δουλεύουν καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀναλύει ἡ ψυχολογία, τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος ἡ κοινωνιολογία καὶ οἱ ἄλλες ἱστορικῆς ἐπιστῆμες, τὴ φύσιν οἱ φυσικῆς ἐπιστῆμες. Τί θέλει ἔδω ἡ φιλοσοφία; Τὰ ἴδια τὰ θέματα ἡ φιλοσοφία δὲν τὰ παίρνει ἀδιαμείρωστα, ἀκαθόριστα καὶ ἀδιπλαστα, ἀλλὰ διαμορφωμένα καὶ καθορισμένα. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἡ φιλοσοφία δὲν τὸ ἐξετάζει κατὰ τὴν γένεσίν του — αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς ψυχολογίας— ἀλλὰ κατὰ τὴν μορφήν του, τὴν οὐσίαν του, τὴν ἐνέργειάν του, τὸ κῦρος του, τὴν ἀξίαν του. Τὴν ἱστορία ἡ φιλοσοφία δὲν τὴν ἐξετάζει κατὰ τὴν χρονικὴν τῆς ἐξέλιξιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν βιαιότερον σημασίαν καὶ τὸ βιαιότερον νόημα ποὺ ἔχει—κατὰ τὸ σκοπὸν ποὺ πραγματοῦνε— βλέπει τὴν ἱστορία ὡς τὸν ἀγῶνα ποὺ καταβιάζει ὁ ἀνθρώπος νὰ διαμείσῃ τὴν ὕλην, νὰ δώσει μορφήν καὶ εἰκόνα στὸν ἑαυτό του καὶ νὰ φθάσῃ στὴν αὐτοκατανόησίν του.

Ὁ διαφορετικὸς ὁμοῦ αὐτὸς τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἀντικρίθκει ἡ φιλοσοφία τὸν ἀνθρώπου καὶ τὸν κόσμον δὲν ἀγνοεῖ τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην· τὸναντίον προὑποθέτει τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην. Οὔτε τὴν ἱστορία, οὔτε τὴν φύσιν, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, τὰ παίρνει ἡ φιλοσοφία ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Τὴ φύσιν τὴν νοιῶθει ὡς σύνολον φαινομένων καὶ ἐκτάκειτα εἰς λογικοὺς νόμους—ἔτσι τῆς τὴν παραδίδει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη— τὴν ἱστορία ὡς τὸ σύνολον τῶν πράξεων καὶ ἐνσυναρκούντων ἀξίαν γιὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου—ἔτσι τὴν ἐξηγεῖται ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Γιὰ νὰ φθάσῃ αὐτὴ

φύση στηρίζεται στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη, καὶ γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ νόημα τῆς ἱστορίας ὡς ἀξιολόγου ἐνεργείας στηρίζεται στὶς ἱστορικὲς ἐπιστήμες. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ μὲ τὴν ἀνάλυση ὅλου τοῦ πνεύματος. Τὸ παίρνει ὄχι στὴ γένεσίν του, ἀλλὰ στὴν οὐσία του. Τὴν τέχνη δὲν τὴν ἐξετάζει ἱστορικά, ἀλλὰ οὐσιαστικά. Ἐπίσης δὲν ἐνδιαφέρει τὴν φιλοσοφία τόσο πῶς ἔγινε ἡ πολιτεία, ἀλλὰ γιὰτί ἔγινε· ποιὸς σκοπὸς τὴν κρατᾷ ἐπὶ τὴν ζωὴν.

Ἡ φιλοσοφία ἀναζητεῖ λοιπὸν τις ἀρχὲς αὐτῶν τῶν θεμάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἢ, ὅπως λέγει ὁ Kant, τὸ λογικὸ a priori, δηλαδὴ τὰ πρωταρχικὰ αἰτία τῆς συνειδήσεως. Δὲν μπορεῖ νὰ ρωτήσῃ γιὰ τις ἀρχὲς τῶν μορφῶν αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἀν δὲν ἔχῃ βέβαια μπροστὰ της τις ἴδιες τις μορφές· δὲν μπορεῖ νὰ ζητήσῃ τις ἀρχὲς τῆς ἐπιστήμης, ἀν δὲν ἔχῃ μπροστὰ της τὴν ἴδια τὴ μορφή τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἴδιο τὸ σῶμα τῆς ἐπιστήμης. Ἡ φιλοσοφία δὲν δημιουργεῖ τις μορφές τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τις ἔχει ὡς δεδομένα· εἶναι τὸ ὑλικὸ τῆς ἐργασίας της. Ἐκεῖ ποὺ τελειώνει ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη, ἐκεῖ ἀρχίζει ἡ φιλοσοφία. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ χῆ κανεὶς ζήσει κάπως μέσα στὶς μορφές τοῦ πνεύματος γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ φιλοσοφήσῃ, δηλαδὴ νὰ στρέψῃ τὸ νοῦ του πίσω καὶ νὰ ἰδεῖ ἐκεῖνο ποὺ ἔζησε.

Ὡστε ὑλικὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ εἶναι ὅλα τὰ συστηματικὰ περιεχόμενα τῆς συνείδησης, ὅλα τὰ συστηματικὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ὅλες οἱ μορφές ἐκεῖνες τῆς ζωῆς ποὺ παρουσιάζουν μιὰ ὀρισμαμένη διατύπωση, μιὰ ὀργανωμένη διάρθρωση, ὅπως κύρια καὶ πρῶτα εἶναι ἡ ἐπιστήμη.

Ἀλλὰ ἐδῶ πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ ἐξήγηση. Ὅταν ἡ φιλοσοφία ἐξετάξῃ καὶ ἀναλύῃ τὴν ἐπιστήμη, δὲν ἔχει ποτὲ τὴν πρόθεσιν νὰ κρίνῃ, ἢ καὶ νὰ ἐπικρίνῃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, οὔτε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ κῦρος των, ἀλλὰ θέλει μονάχα νὰ νοιώσῃ τὴ λογικὴ ἀρθρωση καὶ λογικὴ ὑποβάθρωση αὐτῶν τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων. Τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἶναι γιὰ τὴν φιλοσοφίαν δεδομένα ἀδιάσειστα. Ἄν τὰ ἀνασκάπτῃ, τὸ κάνει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὰ τὰ δεδομένα δὲν εἶναι ἀπλᾶ, ἀλλὰ σύνθετα, καὶ αὐτὸ θὰ εἰπῇ ὄχι ἀθροίσματα, ἀλλὰ ὀργανικὰ σύνολα. Οἱ τρόποι τῆς ὀργανώσεως αὐτῶν τῶν συνόλων εἶναι οἱ ἀρχές.

Ἡ φιλοσοφία θέλει νὰ δείξῃ ὅτι οἱ ἀρχὲς αὐτὲς εἶναι ἀναιραί-
 ρετα κτήματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὅτι τὰ ἀντικειμενικὰ δη-
 μιουργήματα, τὰ μορφώματα τοῦ πνεύματος — ὅπως ἡ ἐπιστήμη — εἶ-
 ναι ὀργανωμένα μὲ τὶς ἀρχὲς αὐτές, ὅτι τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα δὲν ὑπάρ-
 χει χωρὶς αὐτές. Μὲ ἄλλα λόγια ζητεῖ ἡ φιλοσοφία νὰ φανερώσῃ ὅτι
 στὴν πνευματικὴ ζωὴ νομοθέτης εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡστε ἂν θέσωμε τῶρα γενικὰ τὸ ἐρώτημα ποῖο εἶναι τὸ ἀντι-
 κείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, μπο-
 ροῦμε νὰ δώσωμε καὶ τὴν ἀπάντησιν ἀντικείμενο τοῦ φιλοσοφικοῦ
 στοχασμοῦ εἶναι γενικὰ τὸ ἀξιόλογο περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως, τὸ
 ἐπιστημονικόν, τὸ καλλιτεχνικόν, τὸ ἠθικόν, τὸ θεωρητικόν, τὸ πρακτικόν,
 τὸ συναίσθηματικόν· ἀρκεῖ νὰ ἐνσωματώσῃ ἀξίως, αὐτὸ θὰ εἴπῃ νὰ εἶναι
 ἀξιόλογο. Κάθε συνειδητὸ ἀντικείμενο, ποὺ παρουσιάζει κάποια διείρ-
 θρωσι καὶ κάποια ἀξία μπορεῖ νὰ γένη ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς
 σκέψεως. Ἦ ἀντικείμενα αὐτὰ πρὶν τὰ θεωρήσῃ ἡ φιλοσοφία, πρὶν γί-
 νουν ἀντικείμενα τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἔχουν ὀρισμένη μορφή
 εἶναι καθαρὲς πνευματικὲς μορφές, γιατί εἶναι ἔργα τῆς συνει-
 δητῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁλόκληρος λοι-
 πὸν ὁ πνευματικὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς
 θεωρίας.

Ἡ φιλοσοφία δὲν παίει λοιπὸν καὶ τόσο μικρὰ, ὅσο νομίζει ὁ
 κοινὸς νοῦς, ἢ ὅσο νομίζουν καὶ μερικοὶ ἀπλοϊκοὶ φιλόσοφοι ποὺ
 συκοφαντοῦνε τὴ βαιότητα τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν ἔργων ὡς
 σκοτεινὴ, ἀλλὰ πλησιάζει πολὺ κοντὰ πρὸς τὴν ρίζαν τῆς πνευματικῆς ζωῆς
 τοῦ ἀνθρώπου, ἀναιρέρεται ἀποκλειστικὰ στὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ
 ἀνθρώπου καὶ αὐτὸν θέλει κυρίως νὰ διαμείσῃ ἐννοιολογικῶς· σ' αὐτὸν
 τὸν κόσμον ζητεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ ὄχι σὲ κάποιον ἄλλον ὑπερβιατικὸν
 ἢ ὑπερσυνειδητὸν κόσμον· γιατί, ὅπως λέει ὁ Schopenhauer, «ἡ φιλο-
 σοφία δὲν ἔχει ἄλλο νὰ κάμῃ παρὰ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ διαρωτίσῃ
 τὸ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολι-
 τισμοῦ, καὶ νὰ γνωρίσῃ μέσα σ' αὐτὰ τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου ποὺ εἶναι
 στὸν καθέναν προσιτὴ πρὶν ἀκόμη φιλοσοφίᾳ ὡς ἀνείπωτο καὶ ἀπύ-
 καλυμμένο συναίσθημα καὶ ποὺ μονάχα μὲ τὸ φιλοσοφικὸν στοχασμὸν
 γίνεται καθαρὸς λόγος».

Γιὰ νὰ εἰσέλθῃ βέβαια κανεὶς στὸν κόσμον αὐτὸν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα καὶ νὰ προχωρήσῃ στὰ συνθετώτερα. Εἶναι δηλαδὴ ἀνάγκη νὰ πιασθῇ ἀπὸ μερικὰ ἀπλούστερα νοήματα καὶ σιγά-σιγά ν' ἀνεβῇ στὶς ἀρχές. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία, ἅμα θέλει ν' ἀναλύσῃ τὴν οὐσία τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀφορμᾶται ἀπὸ κάποια δεδομένα νοήματα.

Ἔτσι, ὅταν ἀναλύῃ τὴ βούληση ἢ τὴν πολιτεία, τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἢ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση, ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ δεδομένα νοήματα ποὺ συνδέουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μ' αὐτά, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ τὰ δεχθῇ ἀτόφρα, ὅπως τᾶχουν οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι στὸ νοῦ τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀπλῶς τοὺς στοχασμούς της. Μόλις προχωρήσει λιγάκι στὴν ἀνάλυση πείθεται ὅτι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ὄχι μόνον δὲν ἐκφράζεται μὲ τὴ γνῶμη ποὺ ἔχουν οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ πῶς περικαλύπτεται μὲ τὸ πλῆθος τῶν δοξασιῶν καὶ χάνεται μέσα στὴν κοινὴ ἀντίληψη. Γι' αὐτὸ τὸ πρῶτο ποὺ ἔχει νὰ κάμῃ εἶναι νὰ θρυμματίσῃ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουν οἱ πολλοὶ γιὰ τὰ πράγματα, γιὰ τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὸν ἄνθρωπο—ποὺ τὸν θεωροῦνε οἱ πολλοὶ ὡς ἓνα καθρέφτη, ὅπου ἀπεικονίζεται καὶ ἀντικατοπτρίζεται ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος — καὶ νὰ φθάσῃ στὶς καθαρὲς καὶ ἀκέραιες ἔννοιες τῶν πραγμάτων — στὶς ἀρχές τῶν ὄντων. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι φθάνομε χρονικὰ πολὺ ἀργὰ στὴ γνῶση τῶν ἀρχῶν, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι κάτι ποὺ γίνεται σιγά-σιγά, κάτι ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα πολλῶν συντελεστικῶν αἰτίων. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσῃ τὰ μαθηματικὰ δὲν σημαίνει ὅτι τὰ μαθηματικὰ θὰ γίνουν μέσα του, θὰ προκύψουν ἀφοῦ περάσει κάποιο χρονικὸ διάστημα, γιὰτὶ μπορεῖ νὰ περάσῃ ὅλο τὸ ἀπαιτούμενο χρονικὸ διάστημα καὶ νὰ μὴ γεννηθῶν στὸ νοῦ του τὰ μαθηματικὰ. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ εἶπῃ ὅτι τὰ μαθηματικὰ δὲν ὑπάρχουν ὡς νοήματα.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἀρχές τῶν ὄντων. Οἱ ἀρχές δὲν εἶναι ἀποτελέσματα, ὅπως ἀρέσκονται νὰ νομίζουν πολλοί, γιὰτὶ τότε θὰ ἔπαυαν νὰ εἶναι ἀρχές. Οἱ ἀρχές εἶναι οἱ νόμοι κατὰ τοὺς ὁποίους δουλεύει τὸ πνεῦμα· εἶναι οἱ ρυθμοὶ τοῦ πνεύματος. Ὅ,τι εἶναι ὁ σφυγμὸς στὴ λειτουργία τοῦ αἵματος, τὸ ἴδιο εἶναι καὶ ἡ ἀρχὴ στὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος· ὅπως δὲν ὑπάρχει σφυγμὸς ἔξω ἀπὸ τὴν λειτουργία τοῦ

αΐματος, ἔτσι δὲν ὑπάρχει ἀρχὴ ἔξω ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος.

Γι' αὐτὸ γιὰ νὰ νοιώσῃς τὴν ἀρχὴ πρέπει νὰ διατρέξῃς ὅλη τὴ σφαῖρα ὅπου ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ· δὲν μπορείς νὰ σταματήσῃς σὲ ἓνα ὁρισμένο πρᾶγμα ἢ καὶ σὲ μερικὰ γιὰ νὰ ἰδῆς τὴν ἀρχή. "Αἷμα ἔχῃς κατανοήσει τὴν ἀρχή, μόνον τότε μπορείς νὰ χρησιμοποιήσῃς ὁρισμένα παραδείγματα γιὰ νὰ τὴν παραστήσῃς. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει κατανοήσει τὴν ἀρχή, δὲν μπορεί οὔτε τί παραδείγματα νὰ νοιώσῃ· πρέπει νὰ χυ τὴν ἀρχή πρώτο του κτήμα γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν ἐπιρροή της, ἄλλοιὸς τὰ παραδείγματα εἶναι ἄδεια λόγια.

Γι' αὐτὸ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς γεννιέται τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει τὶς ἀρχές τῶν πραγμάτων καὶ ἔρχεται στὴ συνείδηση ὅτι τὸ ἐγὼ του εἶναι καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ τὸ περικυκλώνουν. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς καὶ μόχθος πολὺ απαιτεῖ καὶ πόνον ἀρκετὸ προξενεῖ, γιατί μάλιστα χωριστεῖ κανεὶς ἀπὸ τὰ γύρω του βρίσκεται μόνος του, καὶ ἡ μοναξιά εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦλάχιστον δύσκολη.

"Αν ρίξῃ κανεὶς ἓνα βλέμμα στὸν δραματικὸ ἀγῶνα ποὺ ἔκαμε ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ συνείδηση τοῦ ἐαυτοῦ του, γιὰ νὰ θέσῃ τὸν ἐαυτὸ του σ' ὅλο του τὸ βίβλος καὶ α' ὅλη του τὴν αὐτοτέλεια θὰ ἰδῇ ὅτι μονάχα ἕνα ἄπο χιλιάδες χρόνια μπόρεσε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Γιατί ἡ αὐτοτέλεια τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, ὁ ἀπόλυτος χωρισμὸς τοῦ καθαροῦ λόγου ὁρμητίζει μονάχα στὸν Καντ.

"Ὅ,τι ἔγινε κατὰ τὴν μακρότατη ἱστορία τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, αὐτὸ πρέπει νὰ ξαναγίνῃ σμικρογραφικὰ στὴν ψυχὴ τοῦ νέου ποὺ ἔρχεται νὰ πλησιάσῃ τὴ φιλοσοφία. "Ὅπως ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη σιγά-σιγά ἔφθασε στὴν αὐτοκυρίαρχη ἐξουσία της, ἔτσι καὶ ὁ νέος ποὺ ζητάει νὰ σχετισθῇ μὲ τὴν φιλοσοφία πρέπει νὰ προσχωρῇ σιγά-σιγά. Ἐπειδὴ ὁ νέος εἶναι συνηθισμένος νὰ σκέπτεται κυρίως μὲ εἰκόνες, μὲ παραστάσεις, ἢ καὶ μὲ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, εἶναι φυσικὸ νὰ τοῦ φαίνεται στὴν ἀρχὴ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ἀκρόατη. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ νέου εἶναι ἀκόμη σπυρμασμένα μὲ τὰ αἰσθητὰ, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐμποδίζει νὰ μπῆ στὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ εἶναι ποὺ τὸν δυσκολεύει νὰ σκεφθῇ σπυρμαστικά ὅπως ζητάει ἡ φιλοσοφία, νὰ κάμῃ δηλαδή μεγάλη ἐπιμέλεια

μέσα του. Ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμποδίου—εἶναι καὶ στὴν οὐσία τῆς δύσκολῆ ἢ φιλοσοφικῆ σκέψῃ.

Ἐπομένως τῆς φιλοσοφικῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας εἶναι νὰ ἀναγκάσῃ τὸν νέο νὰ ὑψωθῇ μὲ τὸ νοῦ του ἀπὸ τὰ ὠμά πράγματα στὰ νοήματα τῶν πραγμάτων· νὰ ξεσυνειθίσῃ νὰ σκέπτεται μὲ αἰσθητὰ καὶ νὰ ἀρχίσῃ νὰ διανοῆται, καὶ αὐτὸ θὰ εἰπῇ νὰ σκέπτεται μὲ νοήματα, μὲ ἔννοιες, μὲ ἀρχές, διότι ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης «ἀνεὺ τῶν καθόλου οὐκ ἔστιν ἐπιστήμην λαβεῖν». Τὰ αἰσθητὰ θὰ τοῦ εἶναι τώρα ἀπλᾶ ὑποβαστάγματα τῆς σκέψεώς του, χωρὶς νὰ εἶναι κριτήρια ὅπως ἦτανε πρὶν.

Ἐπομένως πού ἔρχεται ἡ ἀκούσῃ φιλοσοφία φέρνει μαζί του καὶ τὴ συνειθισμένη ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ ὑπάρχουν τὰ πράγματα χωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδησή μας, καὶ ἡμεῖς δὲν ἔχομε τίποτε ἄλλο νὰ κάμωμε, παρὰ νὰ τ' ἀποτυπώσωμε στὸ νοῦ μας. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου—αὐτὴ εἶναι ἡ κοινὴ ἀντίληψη—εἶναι μιὰ ἀγραφή πλάκα καὶ ἐκεῖ ἐπάνω γράφονται σιγά-σιγά οἱ ἐντυπώσεις καὶ ἀποτυπώνονται οἱ μορφὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ νοῦ ζητάει νὰ ἀνατρέψῃ ἡ φιλοσοφία ὄχι ἀπὸ ἀνατρεπτικὴ καὶ καταστρεπτικὴ μανία ἀλλὰ γιατί, ὅπως εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἀποδείξῃ, ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι στραβὴ καὶ δὲν ἀποδίδει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ νοῦς καὶ γενικώτερα ἐνεργεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Μονάχα βέβαια ἡ συστηματικὴ ἀνάλυση ἐνὸς κύκλου, μιᾶς περιοχῆς τοῦ κόσμου τῆς συνειδήσεως θὰ μᾶς πείσει ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι, μονάχα ἡ ἀνάλυση τῆς ἐπιστήμης πού θὰ κάμωμε στὰ ἀκόλουθα μαθήματα θὰ δείξῃ ὅτι εἶναι πέρα καὶ πέρα ἀνυπόστατη ἡ ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ νοῦ.

Ἡ πρώτη ἐντύπωση πού θὰ σχηματίσετε ὕστερα ἀπ' ὅσα ἔχετε ὡς τώρα ἀκούσει, καὶ ἀπὸ ὅσα θὰ ἀκούσετε ἀκόμα στὰ πρῶτα μαθήματα, γενικὰ ἡ πρώτη ἐντύπωση τοῦ νέου, πού ἔρχεται νὰ ἀκούσῃ φιλοσοφία, θὰ εἶναι ἡ κατάπληξη, ἡ ἀπορία. Κι' ὅταν μάλιστα προχωρήσουμε στὴν ἀνάλυση τοῦ γεγονότος τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ γεγονότος τῆς γνώσεως, ὅταν ζητήσω νὰ σᾶς ἀφαιρέσω ἢ καὶ νὰ θρυμματίσω τὴν ἀντίληψη πού φέρνετε μαζί σας γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό

σας, για τὸ ἀντικείμενο καὶ για τὸ ὑποκείμενο, θὰ νομίσετε για μιὰ στιγμή πὸς μπροστά σας ἀνοίγεται καὶ χίσκει τὸ χῆος. Καὶ πράγματι θὰ μείνη για ἓνα νέο ἄμα τοῦ ἀφαιρέσετε ἀπὸ τὴ συνείδηση τὴν πεποίθηση ποὺ ἔχει για τὸν κόσμο, τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει για τὴ σχέση του με τὸν κόσμο, τί θὰ μείνη ἄμα τὸν καλέση κανεὶς ν' ἀφαιρέση ἀπὸ τὴ συνείδησή του ὅλα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς ψυχῆς του; Τίποτε ἄλλο βέβαια παρὰ τὸ χῆος. Καὶ ὅμως ἂν δὲν ἀντικρούσῃ ὁ νέος τὸ χῆος δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ φθάσῃ τὴν πνευματικὴ αὐτοτέλεια, δὲν θὰ σταθῇ ποτὲ γερὰ στὰ πόδια του. Ὁ νέος πρέπει νὰ δοκιμάσῃ τὴν αἰσθηση τοῦ χῆους καὶ μέσα του καὶ γύρω του καὶ τοῦ ἑσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ χῆους -- ποὺ εἶναι στὸ βίβλος ἓνα καὶ μόνο -- γιατί μονιάζει τότε θὰ φθάσῃ στὴν πραγματικὴ ἀπορία, στὴν κατὰπληξῃ, μονιάζει τότε θὰ μπορέσῃ νὰ θιαυμάσῃ πραγματικά, δηλαδή νὰ σταθῇ ἄφωνα μπροστὰ στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὸν κόσμο. Μονιάζει αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ θιαυμασμός, ποὺ εἶναι μαζί καὶ συντριβή, θὰ τοῦ γίνῃ πηγὴ τοῦ ἀληθινοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, γιατί ὅπως λέει ὁ Πλάτων «μίλα γὰρ φιλοσοφικὸν τοῦτο τὸ πείθος τὸ θιαυμίζειν».

Ἡ φιλοσοφία, ἐπιδιώκοντα: νὰ ὀδηγήσῃ τὸ νέο στὸ ἀντίκρουσμα τοῦ χῆους αὐτοῦ δὲν ζητεῖ κατὰ ἀφύσικον, ἀλλὰ ἔρχεται ἀπλῶς νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἓνα γεγονός, ποὺ ἀποσιδήποτε πρέπει νὰ συντελεσθῇ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου ἀνθρώπου. Ἦδη μόλις περῶσῃ ὁ νέος ἀπὸ τὴν ἐφηβεία σπαιίζει καὶ συντριβεται σχεδὸν μόνο του τὸ πνευματικὸ στερέωμα του, διασπείνεται τὰ θεμέλια τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ του κόσμου, καὶ ἡ ψυχὴ του καὶ ὁ νοῦς του γεμίζουν ἀπὸ ἀμφιβολία. Ὑπάρχουν ἄπειροι νέοι ποὺ σταματᾶνε για πάντα στὴν ἀμφιβολία καὶ στὴν ἀγνοηση, δὲν κατορθώνουν νὰ προχωρήσουν παρῶς καὶ νὰ οἰκοδομήσουν ἓνα νέο στερεὸ πνευματικὸ κόσμον. Ἡ φιλοσοφία ἔχει σκοπὸ νὰ φέρῃ τὴν ἀμφιβολία ἀπὸ τέρας της, δηλαδή νὰ τὴν ἀναισθητῶσῃ τόσο, ὥστε δυναμικότητα ἔχει μέσα της, δηλαδή νὰ τὴν ἐξαντλήσῃ. Καὶ αὐτὸ σημαίνει νὰ τὴν κάμῃ παραγωγικὴ ἀπὸ ἀπλῶς ἀγνητικὴ ποὺ εἶναι, ἐφ' ὅσον σταματᾶει στὴ μέση τοῦ δρόμου της. Σκοπὸ ἔχει ἡ φιλοσοφία νὰ περῶσῃ τὸν νέο ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ

στό δισταγμό, δηλαδή στό φρόνιμο καὶ κριτικὸ ἀντίκρουσμα ὄλων, καὶ ὄχι στήν ἀπλή ἄρνηση ὄλων. Ἡ ἄρνηση εἶναι ἀπλή βαθμίδα τοῦ δρόμου καὶ ὄχι μόνιμη κατάσταση. Πρῶτα ὅμως πρέπει ν' ἀντικρούση ὁ νέος τὸ χάος σ' ὅλη του τῆ φρίκη, γιατί εἶναι ἀνάγκη νὰ τοῦ γίνη συνειδητὸ ὅτι ὁ κόσμος, ποὺ ἄκριτα παραδέχθηκε εἴτε μόνος του εἴτε μὲ τῆ διδασκαλία τῶν ἄλλων, δὲν εἶναι βάσιμος, ὅπως αὐτὸς νομίζει ἀντικρούζοντάς τον μὲ τῆ δογματικὴ βεβαιότητα τῆς νεότητος. Μόνον τότε θὰ μπορέση νὰ θέσῃ μόνος του τὸ μεθοδικὸ ἐρώτημα ἢ νὰ καταλάβῃ τὸ ἐρώτημα ποὺ θὰ θέσῃ ἡ φιλοσοφία: πῶς σχηματίζεται ἡ γνώση ἢ πῶς ἡ συνείδηση δημιουργεῖ καὶ μορφώνει τὸν κόσμο της;

Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δοκιμάσει τὸ συναίσθημα τοῦ χάους εἶναι κάπως δύσκολο ν' ἀντικρούση ὁ νέος ἀπ' εὐθείας τὸν κόσμο, στὸν ὅποιο θέλει νὰ τὸν εἰσαγάγῃ ἡ φιλοσοφία. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει σιγὰ-σιγὰ καὶ μὲ ὁπομονὴ νὰ συνηθίσῃ ὁ νέος νὰ συναναστρέφεται μὲ ἔννοιες, μὲ ἀρχές.

Εἶναι φυσικὸ ν' ἀκούσω ἀπὸ σᾶς, ἅμα σᾶς ὠθήσω ν' ἀφαιρέσετε ἀπὸ τὸ νοῦ σας τὸν κόσμο τῶν παραστάσεων καὶ τῶν πραγματικῶν γεγονότων, πῶς ἅμα κάμωμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα θὰ χάσωμε τὸ νοῦ μας. Καὶ πράγματι νομίζει κανεὶς πῶς δὲν μένει τίποτα στό νοῦ του ἅμα ἀφαιρέσῃ κανεὶς τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα. Μόλις σᾶς καλέσω νὰ σκεφθῆτε μιὰ ἔννοια, μιὰ ἀρχὴ χωριστὴ ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα ποὺ διέπει, ἀμέσως θὰ μ' ἐρωτήσετε τί εἶναι ἡ ἔννοια;

Ἄς πάρωμε τὴν ἀρχὴ τῆς ποσότητος. Διάφορα ποσὰ μπορεῖ ὁ καθένας ἀπὸ σᾶς νὰ τὰ σκεφθῆ καὶ νὰ τὰ κατανοήσῃ, τὴν ἀρχὴ ὅμως τῆς ποσότητος δύσκολα τὴν συλλαμβάνει.

Χωρὶς καμμιά δυσχέρεια θὰ συλλάβετε ἐπίσης καὶ διάφορες ποιότητες. Τὴν ἀρχὴ ὅμως τῆς ποιότητος δυσκολεύεσθε νὰ τὴν ὀρίσετε καὶ νὰ τὴν κυριαρχήσετε λογικά.

Ἄλλο σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ παιδεία—γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία—εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ σᾶς φέρνει μαζί του καὶ μιὰ δική του φιλοσοφία, μιὰ ἑτοιμὴ φιλοσοφία ἢ τουλάχιστον τὴ φιλοσοφία τοῦ καιροῦ. Τὸ ἔργο τοῦ φιλοσοφικοῦ δασκάλου θὰ ἦτανε πολὺ εὐκολώτερο ἂν δὲν εἴχετε καμμιά φιλοσοφικὴ πρόληψη, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο, γιατί, ὅπως λέει κάπου ὁ Scho-

penhauser, κάθε άνθρωπος είναι γεννημένος φιλόσοφος. «(1) άνθρωπος είναι τὸ μοναδικὸ μεταφυσικὸ πλαίσιο ἀπέναντι στὴ γῆ». Ὡστε ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία ἔχει νὰ παλέψῃ καὶ μὲ τὴν τάση τοῦ φέρνει ὁ νέος μαζί του νὰ θέλῃ νὰ συνδυάσῃ αὐτὰ ποῦ ἀκούει μὲ ὅσα ἀπὸ συνήθεια ἢ ἀπὸ προηγούμενη παραδόση ἔχει στὸ νοῦ του. Εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ὁ νόμος τοῦ συνειρημοῦ τῶν παραστάσεων ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔχει νὰ παλέψῃ ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση. Τὸ φιλοσοφικὸ μᾶθημα ἔχει σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ νέο ἀπὸ τὶς εὐκόλες συσχετίσεις τῶν παραστάσεων, ἀπὸ τὸν ἀπλὸ συνειρημὸ—γιατὶ φιλοσοφικὴ παιδεία καὶ γενικὴ παιδεία δὲν θὰ εἴπῃ ν' ἀναπτύξῃ καὶ νὰ προεκτείνῃ κανεὶς τὶς συνειδησιμῆνες ἀντιλήψεις ποῦ ἔχει ὁ νέος, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ τόσο ἀπ' αὐτές, ὥστε μόνος του μὲ βία τὴν κρίση νὰ φθάσῃ σὲ ἐννοιες ὀριστικῆς καὶ οὐσιαστικῆς.

Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη ἐργασία τοῦ φιλοσοφικοῦ διαταίλου θὰ εἶναι ἀρνητικὴ· θὰ πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ διασείσῃ τὸ τίχαι στρεφὸ ἔδαφος ὅπου παταίει ὁ νέος, τὸ δογματισμὸ τῆς νεότητος ἢ τῆς παραδόσεως. Μιὰ τέτοια διδασκαλία εἶναι φυσικὸ στὴν ἀρχὴ τινολίχιστο νὰ κουράζῃ τὸ νεοφιότιστο στὴ φιλοσοφία. Γι' αὐτὸ—καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ εἰπωθῆ ἔπίσης μὲ ὅλη τὴ σκληρότητα ποῦ ἀκατεκτεῖται στὸν κόσμω τοῦ πνεύματος, ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ εὐχάριστο καὶ τὸ δυσάριστο—ὅποιος περιμένει εὐκόλα πράγματα, χωρὶς συμμετοχὴ ὁλόκληρης τῆς ψυχῆς του καὶ ὁλόκληρου τοῦ νοῦ του θὰ ἀπογοητευθῆ ἀπὸ ἓνα καθαρὸ καὶ αὐστηρὸ φιλοσοφικὸ μᾶθημα. Καὶ λέγω ἐπίτηδες καθαρὸ φιλοσοφικὸ μᾶθημα, γιατί ὑπάρχει καὶ τὸ παιδρὸ, τὸ ἐλαφρὸ, τὸ εὐχάριστο φιλοσοφικὸ μᾶθημα τῆς σοφιστικῆς· ὑπάρχουν καὶ οἱ «κοιμητέροι», ὅπως λέει ὁ Πλάτων· ὑπάρχει καὶ ἡ ρητορική. Γι' αὐτὸ νὰ μείνομε κι' ἐμεῖς στὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων καὶ νὰ εἰπωμε πράγματα χλιωσιπομένα, ἀλλάζοντας μονάχα τὴν ἄψη τους, δὲν ἀξίζει, ἀλλὰ οὔτε καὶ εὐλικρινῆς εἶναι. Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῆ τίποτε γερό, τὸ καλύτερο ποῦ ἔχει νὰ κάμῃ εἶναι ν' ἀφήσῃ τὴ φιλοσοφία ἡσυχῇ. Ὅποιος ὅμως μπορεῖ νὰ εἰπῆ κάτι γερό, αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθῆ καὶ νὰ μὴ τὸ εἰπῆ, ἀδιάφορο πόσοι θὰ τὸν καταλάβουν.

Ὁ μόχθος ὅμως ποῦ θὰ καταβάλλῃ ὁ νέος, θὰ τοῦ ἀνοίξῃ ἓνα νέον ὄριζοντα πρὸς ἓνα νέο κόσμω, ἢ καλύτερα πρὸς τὸν μόνω πραγμα-

τικὸ καὶ ἀληθινὸ κόσμο—τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος—γιατὶ τίποτε δὲν εἶναι τόσο ἀληθινὸ καὶ τόσο στερεὸ στὴ ζωὴ ἔκτος ἀπὸ τὸ πνεῦμα· αὐτοῦ τὸ κράτος ἔχει διάρκειαν. Ὅσο θ' ἀναβαίνει ὁ νέος ἀπὸ κορυφῆς εἰς κορυφὴν, τόσο θ' ἀνάβη μέσα του ὁ ἔρωσ γιὰ νὰ ἀνεβῆ ψηλότερα. Ὅσο θὰ μεγαλώσῃ ἡ ὄραση του καὶ θὰ εὐρύνεται ὁ ὁρίζοντας τῆς θεᾶς του,—γιατὶ φιλοσοφικὴ γνῶσις εἶναι θεᾶ, ὄρασις—τόσο καὶ θὰ νοιώθῃ πῶς ἀξίζει νὰ ζῇ. Μονάχα γι' αὐτὸ ἀποχτιᾶ δυνατὸ χαρακτῆρα ὁποῖος ἀνεβαίνει, γιατί νοιώθει πῶς ἀξίζει νὰ ζῇ· γι' αὐτὸ καὶ ἐπιμένει ν' ἀνεβαίνει τὸν ἀνήφορον, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ περπατᾷ σὲ ἐπιπεδωμένα ἔδαφη, ὅπως ζητάει ὁ συρμός.

Ἄλλὰ ἴσως μὲ ρωτήσῃ κανεὶς ἀπὸ σᾶς· πῶς εἶναι δυνατό ν' ἀρνηθῇ ὁ νέος τὸν κόσμον ποὺ ἐσχημάτισε μέσα του, πῶς εἶναι δυνατό ν' ἀποβάλλῃ ἔννοιαι διαπλασμέναι καὶ ἐγκαθιδρυμέναι στὸ νοῦ του ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του; Ἐδῶ πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ ἐξήγησις. Στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ νέου κοιμοῦνται οἱ ἀληθινῆς ἔννοιαι· ἂν λοιπὸν ἀρνιέται ἡ φιλοσοφία τὰς συνηθισμέναις ἔννοιαις, τὸ κάνει γιὰ νὰ ξυπνήσῃ αὐτὰς τὰς ἀληθινῆς ἔννοιαις. Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνατροπὴ ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ ξαναθυμηθῇ τὰς ἀρχὰς ἢ, γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ μὲ τὸ μυθικὸν τρόπο τοῦ Πλάτωνος, σκοπὸς τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας εἶναι ἡ ἀνάμνησις τῆς ἰδέας, τῆς ἀρχῆς, ἡ συνειδητοποίησις καὶ κατανόησις τῆς ἀρχῆς. Γιὰ νὰ φθάσῃ σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία εἶναι διαλεκτικὴ, δηλαδὴ ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ μαζί. Τὸ πλήρωμα τῆς συνειδήσεως, ποὺ εἶναι τὸ σύνολον τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, πρέπει νὰ διακριθῇ καὶ νὰ ξανασυντεθῇ, νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ συμπτυχθῇ.

Ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν νέο ζητάει ἡ φιλοσοφία νὰ ἐργασθῇ πλαστικά· τί θὰ εἴπῃ αὐτό; Ὅπως ἓνα ἔργον πλαστικῆς μορφώνεται στὰ χεῖρα τοῦ γλύπτη, μὲ μιὰ ὕλη ποὺ πλάθεται καὶ μὲ μιὰ μορφήν ποὺ πλάθει καὶ κρατᾷ τὴν ὕλην γιὰ νὰ μὴ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴ θέσιν της, ἔτσι καὶ ὁ νέος ποὺ ἔρχεται νὰ μορφωθῇ φιλοσοφικά, πρέπει νάχη μέσα του κάποια ὕλη, κάποια ὕλικὴ παρακαταθήκη καὶ σ' αὐτὴν νὰ δώσῃ μορφήν, εἰκόνα, σχῆμα. Ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι ὁ κλειστὸς ψυχικὸς κόσμος τοῦ νέου, τὰ συναισθήματά του, τὰ αἰσθητήματά του, τὰ πάθη του, οἱ πόθοι του, οἱ ἔρωτές του, οἱ καημοὶ του, τὰ ἔνστικτά του, ὅλος ὁ σκότεινός καὶ

ἀνείπωτος κόσμος. Αὐτὸς ὁ κόσμος, καὶ ὁ μὲν χριστιανισμὸς τὸν κατεδίκασε ὡς κόσμο τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης, ἡ δὲ φιλοσοφία τοῦ σαρμοῦ τὸν κηρύττει ὡς ἀληθινὸ καὶ μονιαδικό, ἀποτελεῖ γὰρ τὴν πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ φιλοσοφία μονία τὸ ἀνεκτίμητο ἕλικὸ γὰρ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τὸ ἀναγκαιὸ σκοπὸς, καὶ ἰὰ δεξιῇ τὸ φῶς, εἶναι τὸ ἀγγίγμα, τὸ κλειστὸ δῶρο τῆς μοίρας, καὶ πρέπει νὰ τὸ ἀνοίξῃ ἡ δύναμις τοῦ λόγου. Νέος καὶ δὲν ἔχει αὐτὸν τὸν κόσμο δὲν εἶναι νέος· αἰθερία ψυχὴ δὲν μπορεί ποτὲ νὰ φιλοσοφήσῃ. Ἐκεῖνος δὲ καὶ ἔχει ἀνεξάντλητο τὸν κόσμο αὐτὸν μέσα του—ὅσο καὶ ἂν τὸν μορφώσῃ ὅσο καὶ ἂν τὸν ἀνορθώσῃ σὶ φῶς τοῦ λόγου—ἐκεῖνος εἶναι πάντα νέος—εἶναι ὁ φιλόσοφος, ὁ ποιητής, ὁ ἠμύστης ἢ καὶ ὁ πολιτικός. Πολλοὶ ἐξαντλοῦνε τὸν κόσμο αὐτὸν, ξεθεύουνε ὅ,τι ἔχουνε μόλις ἀφήσαντε τὸ σταδίου τῆς ἐφηβείας, εἶναι οἱ φτωχοὶ καὶ οἱ πτωχοὶ, εἶναι ἐκεῖνοι καὶ ἔχουν λύσει ὅλα τὰ προβλήματα νοεῖς, γιατί δὲν ἔχουν πηγὴ προβλημάτων μέσα τους. Ἐνῶ ὁ ἀληθινὸς νέος κατακτᾷ σιγὰ—σιγὰ τὴν ἐννοιολογικὴ σαφήνειαν τοῦ ἑαυτοῦ του. Πέντε ἡλόκληρα χρόνια—λέει ἡ παρὰ—πὸς ἔπρεπε νὰ προαιδεύησεν οἱ μαθηταὶ τοῦ Πυθαγόρα ὡς καὶ νὰ τοὺς ἀνακοινωθῇ ἡ πραγματικὴ φιλοσοφία, τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας.

Καθε ἀληθινὴ κατανόησις—καὶ κυρίως ἡ φιλοσοφικὴ κατανόησις τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τοῦ κόσμου γύρω μας—γίνεται μὲ ἔντασι, μὲ ἀρχές, καὶ ὅσο συνθετώτερος τόσο καὶ ἀκριβέστερος εἶναι. Αὐτὸς ὁ ὅρισμός εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴ φιλοσοφία τοῦ σαρμοῦ καὶ ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ συλλάβῃ τὴ ζωὴ ἀπ' ἐπιπέδου, χωρὶς νὰ τὴν δέσῃ μέσα στὴν ἔννοιαν καὶ χωρὶς νὰ τὴν περικυκλώσῃ μὲ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη σκέψιν. Φυσικὸ εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ σαρμοῦ νὰ γοητεύσῃ τὸν ἀνίδεον ἀκόμη καὶ ἀφώτιστο νέον. Ἀφύσικον ὅμως εἶναι νὰ σταματήσῃ ὁ νέος στὴ φιλοσοφία τοῦ σαρμοῦ, γιατί ἔτσι δὲν ἰὰ μωρὸς νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πρόσωπα καὶ εἶχαν τὴ δύναμιν νὰ φέρουν τὴν ἀνθρώπινη πνεύμα ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τὴν βροχίαν, καὶ καὶ μὲ μονία σὰν σπάνιες ἐξαιρέσεις βγαίνουν ἀπὸ τὰ χέρια τῆς φύσεως. Ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἦταν ἀντίθετα πρὸς τὰ καθεστῶτα, πνευματικὰ, ἠθικὰ, κοινωνικὰ. Ἀποτελεῖ δὲ διαστροφή καὶ κατασκευαστικὴ τῆς ἱστορίας τὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζεται σήμερον μὲ πολιτικὴ ἰδεολογία

ποῦ ἀπὸ φανατισμὸ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλα τὰ μεγάλα πρόσωπα τῆς ἱστορίας ἐξυπηρετήσαν τὰ συμφέροντα καὶ μάλιστα τὰ ὑλικά τῆς καθεστηκυίας κοινωνίας. Μέχρι αὐτοῦ τοῦ σημείου ἔφθασε ἡ κατασυκοφάντιση, ὡσάν νὰ μὴν ἦτανε ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ μεγάλοι της λειτουργοὶ ἐκεῖνοι ποῦ προπαρασκεύασαν ὅλες τὶς μεγάλες ἐπαναστάσεις τῆς ζωῆς, τοῦ πνεύματος! Ἡ φιλοσοφία προπαρασκευάζει κάθε μεγάλη ἀλλοίωση τῆς ζωῆς, ὄχι βέβαια μὲ τὸ θόρυβο τῆς ἀγορᾶς ἀλλὰ μὲ τὸν ἀθόρυβο καὶ καθαρὸ λόγον.

Ὁ θόρυβος τῆς ἀγορᾶς ποῦ θέτει γιὰ σκοπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ζωῆς ἐκεῖνο ποῦ εἶναι μονάχα ὑλικὸ γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ζωῆς, αὐτὸς ὄχι μόνον δὲν ὠφέλησε καὶ δὲν ἐβοήθησε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ προχωρήσῃ ποτέ, ἔστω καὶ ἓνα βῆμα, ἀλλὰ τὴν ἐσύγχυσε τόσο ὥστε οὐσιαστικὰ νὰ ὑπισθοδρομήσῃ. Γι' αὐτὸ ὅποιος—ἀκούοντας τὰ κηρύγματα αὐτὰ—ζητήσῃ νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς ἀπ' εὐθείας, χωρὶς νὰ τὸ περικυκλώσῃ μὲ τὴν ἔννοια ποῦ εἶναι τὸ μοναδικὸ ὄργανο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὅποιος κυλιέται ἀπὸ αἴσθημα σὲ αἴσθημα, ἀπὸ ἔνστικτο σὲ ἔνστικτο καὶ ἀπὸ πάθος, σὲ πάθος ἐκεῖνος ποτέ δὲν θ' ἀποκτήσῃ σαφήνεια λογικὴ γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς· οὔτε γιὰ τὰ αἰσθηματά του καὶ τὰ ἔνστικτά του. Θὰ μείνῃ δηλαδὴ στὸ ἐπίπεδο τῆς ὠμῆς τυφλῆς αἴσθησης καὶ ἀνὶ νὰ πλησιάσῃ, ὅπως νομίζει, τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ στὴν οὐσίαν της, πραγματικὰ θὰ ἀπομακρυνθῇ καὶ θὰ πέσῃ πρὸ καίτω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, γιὰ τὴ φύσιν, ὅπως λέει ὁ ἀρχαῖος σοφός, «τὸν δ' ἀνθρώπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν· διὰ τοῦτο αἰσχρὸν ἔστι τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχεσθαι καὶ καταλήγειν ὅπου καὶ τὰ ἄλογα (δηλαδὴ στὸ ἔνστικτο), ἀλλὰ μᾶλλον ἔνθεν μὲν ἀρχεσθαι (δηλαδὴ αὐτὰ νὰ τὰ ἔχῃ κανεὶς ὡς ὑλικό, ὡς πρώτη ὕλη τῆς ἐργασίας του), καταλήγειν δὲ εἰς ὃ κατέληξεν ἐφ' ἡμῶν καὶ ἡ φύσις. Κατέληξεν δ' ἐπὶ θεωρίαν, παρακολούθησιν καὶ σύμφωνον διεξαγωγὴν τῇ φύσει· ὁρᾶτε οὖν μὴ ἀθέατοι τούτων ἀποθάνητε» (Ἀρριανοῦ τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν, Α, 5').

Τὸ κήρυγμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἐνστίκτου βρῖσκει βέβαια καὶ σήμερα, ὅπως καὶ ἄλλοτε, πολλοὺς ὁπαδοὺς, (εἶναι ἡ μάζα ποῦ ζητᾷ τὴν δικαίωση τῶν παιδῶν της μὲ φιλοσοφικὴν διαλεκτικὴν—γιατὶ ντρέ-

πεται να τὰ ἐπιδιώξῃ, χωρὶς νὰ καταφύγῃ σ' αὐτὸ τὸ σκέπασμα μὲ φιλοσοφικὸ μανδύα) ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος· διότι ποτὲ τὸ πνεῦμα δὲν ἔγινε κτῆμα τῶν πολλῶν. Οἱ πολλοὶ κυνηγοῦν συνήθως τὸ εὔκολο, ἐνῶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ σύστασή του ἔχει τὴ μοῖρα νὰ εἶναι δύσκολο. Εὔκολο εἶναι νὰ εἰπῆς καὶ νὰ διδάξῃς πὺς θὰ καταλάβῃς τὴ ζωὴ καὶ τὸ νόημά της ὄντως δοῦλος τῆς πρώτης ὕλης μέσα σου, ἀλλὰ δύσκολο εἶναι νὰ γίνῃς κύριος αὐτῆς τῆς ὕλης, νὰ τῆς δώσῃς μορφὴ, λογικὴ, ἠθικὴ, αἰσθητικὴ. Ὅσο περισσότερη πρώτη ἔλη φέρνει κανεὶς μαζί του τόσο καὶ δυσκολότερη εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ζωὴ, τόσο καὶ σκληρότερο μόχθο ἀπαιτεῖ ἡ ζωὴ γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της. Γι' αὐτὸ ἡ ζωὴ τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶναι σκληρότερη καὶ σὲ μόχθο καὶ σὲ πόνο. Γι' αὐτὸ ἡ μεγαλοφυΐα, ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ Goethe, εἶναι καταδικασμένη ἀπὸ τὴ μοῖρα νὰ δουλεύῃ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ὅλα στὸν πνευματικὸ κόσμον κερδίζονται μὲ τὸν πόνο, καίθε μορφὴ πνεύματος εἶναι ὁ τελικὸς λογαριασμὸς τοῦ πόνου. Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία καὶ γενικὰ τὸ πνεῦμα εἶναι κτῆμα τῶν ὀλίγων. Τὸ πνεῦμα εἶναι στὴν οὐαία του ἀριστοκρατικὸ καὶ ὄχι δημοκρατικὸ. Ὀλίγοι εἶναι πάντα οἱ ἄριστοι· αὐτοὶ εἶναι οἱ μεγάλοι. Ὀλίγοι πάλιν εἶναι ἑκεῖνοι ποὺ κατάλαβαν καὶ καταλαβαίνουν τοὺς μεγάλους. Ὁ Hegel εἶπε κάποτε γιὰ τὸν ἑαυτό του «ἔνας μὲ κατάλαβε κα' ἑκεῖνος ὅμως μὲ παρανόησε». Τί θὰ ἔλεγε ὁ Hegel ἂν ἔβλεπε τὴ σημερινὴ παραμόρφωση τῆς φιλοσοφίας του ἀπὸ πιστοὺς καὶ ἀπίστους;

Οἱ πολλοὶ δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ πλησιάσουν τοὺς μεγάλους, τοὺς πλησίασαν μονάχα γιὰ νὰ τοὺς διώξουν, νὰ τοὺς ἐξορίσουν νὰ τοὺς θανατώσουν. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ δοῦν ἡμῶς ἐξήγησι. Ποιοὶ εἶναι οἱ πολλοί; Βέβαια ὄχι ὁ λαός, γιατί αὐτοὺς, σὲν ἀπερόσητη μεγαλοφυΐα ποὺ εἶναι, συναντᾶται ἀσύνειδα μὲ τὴν προσωπικὴ μεγαλοφυΐα, μὲ τὸ μεγάλο πρόσωπο. Τὸ μεγάλο πρόσωπο ἐκρηγνύει ἐκείνοι, ποὺ κωφεραεὶ ὁ λαός. Οἱ πολλοὶ εἶναι συνήθως οἱ γραμματισμένοι, εἶναι ἑκεῖνοι ποὺ φιλείρουν τὴν ἔννοια τοῦ πνεύματος καὶ καταβιάζονται τὴ φιλοσοφία καὶ τὸ πνεῦμα σήμερα στὴ διαπύλη τῶν ὀλιγῶν συμφερόντων καὶ ἄλλοτε στὴ διαπύλη προσκαίρων ἀγαθῶν· εἶναι οἱ γόθοι τοῦ πνεύματος. Ἐτσι τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων. «Καὶ ἡ ἀτιμία φιλοσοφίας διὰ

ταῦτα προσπέπτωκεν, ὅτι οὐ κατ' ἀξίαν αὐτῆς ἀπτονται· οὐ γὰρ νόθους ἔδει ἀπτεσθαι, ἀλλὰ γνησίους . . .»

* * *

Εἶναι δύσκολο νὰ ἰκανοποιηθῆ ὁ μὴ μεμνημένος στὴ φιλοσοφία μὲ ἓνα γενικὸ ὄρισμό γιὰ τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφίας. Ὁ γενικὸς ὄρισμός δὲν λέει καὶ πολλὰ πράγματα. Τὶ εἶναι φιλοσοφία αὐτὸ φαίνεται μονάχα ἅμα παρακολουθήσῃ κανεὶς μιὰ δλόκληρη σειρά, ἓνα δλόκληρο σύστημα ἀπὸ συλλογισμούς, γενικοὺς καὶ εἰδικούς μαζί. Τέτοια ζωντανὰ συστήματα φιλοσοφικῶν στοχασμῶν εἶναι οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος, ὅπου διατυπώνεται γιὰ πρώτη—καὶ ὡς σήμερα τουλάχιστο γιὰ τελευταία φορά—κατὰ κλασσικὸ τρόπο ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη. «Ὅποιος, λέει ὁ Schopenhauer, αἰσθάνεται φιλοσοφικὴ κλίση μέσα του αὐτὸς ἄς διαβάσῃ ὅσο μπορεῖ περισσότερο Πλάτωνα. Διαβάζοντας κανεὶς Πλάτωνα δὲν θ' ἀποκομίσῃ βέβαια ἀπ' αὐτὸν ἀμέσως μιὰ ἔτοιμη σοφία γιὰ νὰ τὴν φέρῃ στὸ σπίτι του, ἀλλὰ θὰ μάθῃ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συζητᾷ διαλεκτικά, θὰ αἰσθανθῆ τὴν ἐπίδραση ἃν διαβάσῃ σωστὰ καὶ προσεχτικὰ Πλάτωνα εἰς ὄλο του τὸ πνεῦμα». Τέτοια συστήματα φιλοσοφικῶν σκέψεων εἶναι ὅλα τὰ ἔργα ὄλων τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς. Ὅποιος λοιπὸν θέλει νὰ μπῆ στὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας, νὰ κατανοήσῃ δηλαδὴ τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, καὶ νὰ νοιώσῃ κάτι ἀπὸ τὴ γοητεία τῆς δὲν ἔχει ἄλλο ἀσφαλέστερο καὶ γονιμώτερο μέσο ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν ἰδίων τῶν φιλοσόφων. Τὸ φιλοσοφικὸ μάθημα εἶναι μονάχα βοηθητικό, ἔρχεται νὰ προλειάνῃ τὸ ἔδαφος· ἡ κατάκτηση τῆς φιλοσοφίας ἡ πραγματικὴ δὲν κερδίζεται μὲ τὸ μάθημα, οὔτε μὲ ἐγχειρίδια. Βέβαια ἓνα πραγματικὸ φιλοσοφικὸ μάθημα πρέπει νὰ εἶναι ἓνα σύστημα ἀπὸ ἀποδειγμένους καὶ γερὰ ἀσφαλισμένους στοχασμούς.

Μιὰ τέτοια σειρά ἀπὸ σκέψεις, συλλογισμούς καὶ στοχασμούς θὰ προσπαθῆσω νὰ παρουσιάσω ἐπάνω σ' ἓνα βασικὸ — στὸ βασικώτατο θέμα τῆς φιλοσοφίας—στὸ θέμα τῆς λογικῆς. Ἡ σειρά τῶν φιλοσοφικῶν σκέψεων, ἡ ἀνάλυση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως καὶ γενικὰ τῆς γνώσεως κατὰ τὸν λογικὸν τῆς χαρακτῆρα λέγεται Λογικὴ. Λογικὴ, δηλαδὴ δὲν εἶναι κάτι ἔτοιμο πού πρόκειται ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ παραδώσω καὶ

νά τὸ πάρετε μαζί σας, ἀλλὰ εἶναι μιὰ συστηματικὴ ἀνάλυση — μιὰ σειρά ἀπὸ φιλοσοφικοὺς συλλογισμοὺς — ποὺ ἔχει ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ σᾶς παρουσιάσῃ τὴ φύσιν τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τὸ τέλος καίθε μαθήματος ἔχετε φθάσει σὲ μιὰ ἐρωτηματικὴ κατάσταση καὶ ἀντικρῦζετε τὰ θέματα ποὺ θὰ συζητῶ μὲ δική σας διανοητικὴ ἐνέργεια, αὐτὸ θὰ σημαίνει πὺς παρακολουθεῖτε, πὺς ἢ σειρά τῶν σκέψεών μου γονιμοποιεῖ τὴ διανοητικὴ σας ἐνέργεια.

Ἄλλὰ ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας καὶ ἀδιαίρετος καὶ τὴ στιγμή ποὺ σκέπτεται καὶ τὴ στιγμή ποὺ πράττει, ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι μία, ὁ τρόπος δηλαδὴ τοῦ σκέπτεσθαι φιλοσοφικῶς εἶναι ἕνας καὶ ὁ αὐτός, εἴτε γιὰ λογικὴ, εἴτε γιὰ ἠθικὴ, εἴτε γιὰ τέχνη, εἴτε γιὰ ἱστορία πρόκειται. Αὐτὸν πάλι τὸν ἀδιαίρετο χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας τὸν αἰσθάνεται κανεὶς διαβάζοντας Πλάτωνα· αὐτὸς εἶναι ἐκείνος ποὺ ἔνωσε τὴ φιλοσοφία, ποὺ ἔδωκε ὀργανικὴ ζωὴ εἰς αὐτὰ κομματιασμένα μέλη της. Ἔνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἀττικοῦ τοῦ πλατωνικοῦ λέει: «Ὅτι μὲν Πλάτων πρῶτος, καὶ μάλιστα συνιγείρας εἰς ἓν πάντα τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη, τέως ἐσκεδασμένα καὶ διεσπασμένα, ὡσπερ τὰ τοῦ Περσέως μέλη, καθάπερ εἶπέ τις, σῶμί τε καὶ ζῆρον ὀλόκληρον ἀπέφηνε τὴν φιλοσοφίαν, δῆλα παντὶ λεγόμενα».